

Arató Réka

GOETHE ES SCHILLER TALÁLKOZÁSA A FILOZÓFIÁBAN

Annak ellenére, hogy Platón nem tartotta a költőket az igazság feltáróinak, számos példáját találjuk, hogy költők, írók a filozófia iránt érdeklődnek és az igazság vagy a morál kérdéseit feszegetik irodalmi műveikben vagy tanulmányaikban. Hasonlóan, ismerünk olyan filozófusokat, akik a művészetben vagy az irodalomban manifesztálódó igazságról elmélkedtek, mint például Friedrich Nietzsche, Richard Rorty vagy Donald Davidson. Az irodalomtörténetben jól ismert Goethe és Schiller legendás irodalmi és filozófiai barátsága, tizenegy éven át tartó, meghatározó szellemi kapcsolata. Amellett, hogy egymás költészetére, művészi munkájára is nagy hatással voltak, 1794-ben, „Schillerrel a kanti filozófia a valódi erkölcsi szabadság pátozában lép be Goethe életébe, és olyan erőt fejt ki, amely hatásában, mind pedig Goethe ellenhatásában is messze a filozófia területére vezet.”¹ Példájuk jól mutatja az irodalom és a filozófia egymásra hatását, egymással való vitáját, a köztük lévő feszültséget vagy éppen harmóniát.

Idea és tapasztalat

A drámaíró-filozófus éveken át szeretett volna közelebbi kapcsolatba kerülni Goethe-vel, ő azonban sokáig hátrította a találkozást. Saját bevallása szerint, távolságtartásához hozzájárult Schiller *A kellemről és a méltóságról* című írása is.² Goethe úgy fogalmaz: Schiller „tanulmánya sem volt az az eszköz, amely kibékíthetett volna vele. A kanti filozófiát, amely ily magasra emeli a szubjektumot azáltal, hogy beszűkíteni látszik, örömmel fogadta be; kifejelesztette a rendkívüliséget, amelyet a természet helyezett lényébe, és ő, akit úgy eltöltött a szabadság és önrendelkezés magasztos érzete, háládatlan volt a nagy anya iránt, aki igazán nem bánt vele mostohán.”³ Goethe a természetet, a „nagy anyát” önállónak és elevennek tekintette,

¹ Hans-Georg Gadamer: *Gesammelte Werke Band 9, Ästhetik und Poetik II. Hermeneutik im Vollzug*, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen 1993 (62. old.)

„Nun tritt aber mit Schiller die Kantische Philosophie in ihrem echten sittlichen Freiheitspathos in Goethes Leben ein und übt damit eine Gewalt, die in ihrer Wirkung wie in der Gegenwirkung Goethes weit in das philosophische Gebiet hineinführt.”

² Goethe *Megismerkedés Schillerrel* című önéletrajzi írásában utal arra, hogy *A kellemről és a méltóságról* néhány részletét magára vonatkoztatta. „Bizonyos szigorú részleteket közvetlenül magamra érthettem, hamis színben tüntették fel hitvallásomat...” Vélhetően Schiller tanulmányának egyik lábjegyzetére utal, amelyben a filozófus a zsenit az architektonikus szépséghez hasonlítja, és a *természet kegyeltjének* tartja mindkettőt. Schiller keserűen állapítja meg, hogy az emberek gyakran jobban csodálják a született zsenit a szellem szerzett erejénél. A természet azonban visszaveszi, amit adott. Az architektonikus szépség is veszít a fényéből, „ha nem gondoskodik idejében arról, hogy támaszt és helyettest neveljen magának a gráciában, ugyanúgy végzi a zseni is, ha elmulasztja alapelvek, ízlés és tudomány által erősíteni magát.” Számos költőzseni „előbb vált híressé, mint nagykorúvá”, és fiatalságával együtt tehetsége, képzelőereje is elenyészett.

Habár azt nem tudjuk, hogy Schiller pontosan kire/kikre gondolt ebben a lábjegyzetben, Goethe mindenestere magára értette.

Források: Johann Wolfgang Goethe válogatott művei: *Önéletrajzi írások, Megismerkedés Schillerrel (1794)* Európa Könyvkiadó Budapest, 1984. (615. old.), ford.: Györfy Miklós és Rónay György; és Friedrich Schiller: *Művészet- és történelemfilozófiai írások*, Atlantisz 2005. Fordította: Papp Zoltán és Mesterházi Miklós (488-489. old.)

³ J. W. Goethe: *Önéletrajzi írások id. mű 614.*

törvények szerint teremtőnek. Saját átfogó természetszemléletével szemben, Schiller "szabadságpátosában az etikai önkorlátozás természetellenességét és valóságatlanságát látta."⁴ Míg Schiller a „szabadság evangéliumát” hirdette, Goethe nem akarta, hogy a természet jogait megrövidítsék.⁵

1794-ben, a jénai Természettudományos Társaság egyik előadása után azonban megtörik a jég, Schillernek végre lehetősége nyílik mélyebben beszélgetni Goethe-vel.

Az előadás egyiküket sem nyűgözte le, a természet vizsgálatának „széttördelt módja” nem nyerte el Schiller tetszését; Goethe is úgy vélte, hogy érdekesebb a természetet *eleven működése* közben megvizsgálni, mint részeire tagolva, és az ábrázolásnak inkább az *egészből a részek felé* kell törekednie.⁶ Goethe önéletrajzi írásában utal rá, hogy Schiller szerette volna, ha erről az ábrázolásmódról pontosabb felvilágosítást kap, hangot adott kétségeinek, és „nem volt hajlandó elismerni, hogy ilyesmi, miként én állítottam, már a tapasztalatból levezethető.”⁷ Eszmecseréjüket egészen Schiller házáig folytatták, mialatt Goethe a növények metamorfózisáról beszélt, és egy szimbolikus növényt idézett fel „néhány karakteres tollvonással”; az ősnövényt, amelyből – Goethe elmélete szerint - az egész növényvilág levezethető. Goethe beszámolójában olvashatjuk, hogy Schiller nagy érdeklődéssel hallgatta, amikor azonban befejezte mondandóját, fejét rázva annyit mondott: „Ez nem tapasztalás, ez idea.” Ezzel ismét egy öket „elválasztó ponthoz” értek; Goethe-nek eszébe jutottak *A kellemről és a méltóságról* című írás kifogásolt megállapításai, de legyűrte haragját és azt felelte: „Az csak kedvemre való lehet, hogy ideáim vannak tudtom nélkül, és még látom is őket a saját szememmel.”⁸ Schiller „*képzett kantianus*” (*gebildete Kantianer*)⁹ módjára úgy felel: „Hogyan létezhetett valaha is olyan tapasztalás, amely méltó volna egy eszméhez? ez utóbbinak ugyanis éppen abban rejlik a jellegzetessége, hogy soha nem vághat egybe vele a tapasztalat.”¹⁰ Goethe számára tehát az idea maga is a tapasztalás része. Úgy fogalmaz, hogy ami számára a tapasztalatot jelenti, az Schiller számára idea; és a kettő között kell, hogy legyen valamilyen közvetítő elem. A nézőpontkülönbséghez hozzájárulhat, hogy Goethe kevésbé ismerte Kant filozófiáját. Schiller számára a térben, időben általunk szemlélt jelenség tartozik a tapasztalati világhoz, ezzel szemben az „idea nem pusztán szubjektív megérzés, hanem magának a

---

„Sein Aufsatz über Anmut und Würde war ebensowenig ein Mittel mich zu versöhnen. Die Kantische Philosophie, welche das Subjekt so hoch erhebt, indem sie es einzuengen scheint. hatte er mit Freuden in sich aufgenommen; sie entwickelte das Außerordentliche was die Natur in sein Wesen gelegt, und er, im höchsten Gefühl der Freiheit und Selbstbestimmung, war undankbar gegen die große Mutter, die ihn gewiß nicht stiefmütterlich behandelte.”

J. W. Goethe: Biographische Einzelschriften, Erste Bekanntschaft mit Schiller, Artemis-Verlag Zürich, 1949. (621.old.)

⁴ H-G. Gadamer id. mű 62.

„...in seinem Freiheitspathos sah er die ihm widrige Unnatur und Unwirklichkeit eines ethischen Selbstzwanges.”

⁵ Ld.: Goethes Werke in zwölf Bänden 12., Philosophische und naturwissenschaftliche Schriften, Einwirkung der neueren Philosophie, Aufbau-Verlag Berlin und Weimar, 1981. (265.old.)

⁶ J. W. Goethe: Önéletrajzi írások id. mű 615.

⁷ J. W. Goethe: Önéletrajzi írások id. mű 616.

„...er konnte nicht eingestehen, daß ein solches, wie ich behauptete, schon aus der Erfahrung hervorgehe.” (J. W. Goethe: Biographische Einzelschriften id. mű 622.)

⁸ Uo. 616.

„...das kann mir sehr lieb sein, daß ich Ideen habe ohne es zu wissen und sie sogar mit Augen sehe.” (uo. 622.)

⁹ Goethe hivatkozik rá így. Ld. J. W. Goethe: Önéletrajzi írások id. mű 616.

¹⁰ Uo. 616.

„Wie kann jemals Erfahrung gegeben werden, die einer Idee angemessen sein sollte? denn darin besteht eben das Eigentümliche der letztern, daß ihr niemas eine Erfahrung kongruieren könne.” (uo. 623.)

tapasztalatnak a szabályozó egysége, amely éppen ezért egyáltalán nem tud megegyező lenni a tapasztalattal, mert minden tapasztalatnak szabályt szab”.¹¹ Steiner szerint két különböző világnézet szembenállásának lehetünk tanúi ebben a beszélgetésben. „Goethe egy dolog ideájában olyan elemet lát, amely közvetlenül jelen van, teremt és hat benne. Nézete szerint az egyedi dolog azért ölt bizonyos meghatározott formát, mert adott esetben az ideának sajátos módon kell kiélnie magát. Goethe szerint semmi értelme nincs azt mondani, hogy egy dolog nem felel meg az ideának; mert a dolog nem lehet más, csak az, amivé az idea tette.”¹²

Goethe és Schiller véleménykülönbsége strukturálisan megismétli Platón és Arisztotelész nézeteinek eltérését. Ha az általános fogalmak viszonyát vizsgáljuk a létezőkhöz, nem tudjuk elkerülni, hogy ellentétes álláspontok között válasszunk. Vagy azt állítjuk, hogy az általános fogalom nincs a világban, csak “belehat” a világba, vagy azt állítjuk, hogy a létezők általános mivolta minden egyes létezőben megjelenik. Az előbbi Platón álláspontja, a második Arisztotelészé. Platón az általános fogalmakat ideáknak nevezi. Arisztotelész szerint nincsenek a dolgokon kívül létező önálló fogalmiságok, hanem csak a dolgok léteznek. Platón az ideákat téren és időn kívüli létezőnek tartotta, melyek nincsenek benne azokban a dolgokban, amelyeknek az ideáik, hanem azok létrejöttéért, fennmaradásáért felelősek. A létezők részesednek az ideában, de ez a részesedés soha nem lehet azonosulás, a létezők azért változnak és mozognak, hogy minél hasonlóbba váljanak saját ideájukhoz. Arisztotelész szerint a dolog mivolta, vagy lényege (eredeti görög nyelven *ousia*, amit *szubsztanciának* fordítottak a középkorban) nincs a létezőkön kívül egy ideális világban vagy a gondolkodásban, hanem elsősorban és közvetlenül magában a dologban. Mindkét álláspont paradoxonokat hordoz magában, mellyel filozófusok a gondolkodástörténet során küzdöttek. A középkori univerzálé vita vagy Leibniz és Hume filozófiájának ellentétessége ezen álláspontok különböző változatai. Kant az ideákat az észbe helyezi, a kutatás szabályozóiként értelmezi, amelyek nem a dolgok lényegét, hanem pusztán a kutatás irányát adják meg. Goethe és Schiller vitája tehát a filozófiatörténetből jól ismerhető két eltérő álláspont találkozása, ahol Goethe inkább Arisztotelész, Schiller pedig Platón és Kant álláspontját képviseli. Ugyanakkor Goethe később közeledni látszik Schiller álláspontjához, amikor is *Bedenken und Ergebung* (1818) című írásában már úgy nyilatkozik idea és tapasztalat viszonyáról, hogy a kettő között egy szakadék rögzül, amelyet hiába próbálunk áthidalni; mindamelllett, hogy örök törekvésünk ennek a hiátusnak a betapasztása. De az őszinte erőfeszítések ellenére is azt tapasztaljuk, hogy a „filozófusnak igaza van, aki azt állítja, hogy egyetlen idea sem teljesen megegyező a tapasztalattal, de elismeri, hogy az idea és tapasztalat hasonlóak lehetnek, sőt kell, hogy hasonneműek legyenek.”¹³

---

¹¹ H-G. Gadamer id. mű 63.

„Idee ist umgekehrt nicht bloß eine subjektive Eingebung, sondern die regelnde Einheit der Erfahrung selbst, die eben deshalb mit der Erfahrung gar nicht kongruieren kann, weil sie aller Erfahrung die Regel gibt.”

¹² Rudolf Steiner: Goethe Világszemlélete, Genius Kiadó 2012 (18. old.)

¹³ „...der Philosoph wohl möchte Recht haben, welcher behauptet, daß keine Idee der Erfahrung völlig kongruiere, aber wohl zugibt, daß Idee und Erfahrung analog sein können, ja müssen.”

Johann Wolfgang Goethe: Naturwissenschaftliche Schriften Erster Teil, Bedenken und Ergebung, Artemis-Verlag Zürich, 1949 (872. old.)

Filozófia és költészet

Az objektum és a szubjektum legnagyobb, igazán talán soha el nem simítható párviadala¹⁴ megpecsételi kettejük élethosszig tartó szövetségét, amely kiváló alkotásokat eredményez. Barátságuk közel egy évtizede alatt - alkotómunkájuk során - a két művész számtalanszor kéri ki egymás tanácsát és véleményét.

Így történik Goethe *Wilhelm Meister* című művével kapcsolatban is. A Wilhelm Meistert olvasva Schillert lenyűgözi barátja képzelőereje; saját költői képzetében, és alkotói képességeiben azonban elbizonytalanodik. A *Wallenstein* írásakor kétségek gyötrik, szembekerül költő és filozófus énje, ahogy ő fogalmaz: „élénken érzem a határtalan távolságot az élet és az okoskodás között.”¹⁵ Annak ellenére érez így, hogy úgy véli, elmékedéseiben hű maradt a természethez, „amennyire ez egyáltalán összefér az elemzés fogalmával, sőt talán még hívebb maradtam hozzá, mint ahogy azt a mi kantiánusaink megengedhetőnek és lehetségesnek tartották.”¹⁶ Amikor elmerül egy olyan műben, mint amilyen Goethe írása, még szembetűnőbbé válik számára a filozófia és a költészet közötti különbség¹⁷: „Nem is tudom Önnek elmondani, gyakran mily kínos érzés számomra, ha ilyen természetű műről a filozófiára vetem pillantásomat. Amott minden olyan derűs, eleven, harmóniában feloldódott és emberien igaz, itt pedig minden oly szigorú, merev, elvont és teljesen természetellenes, minthogy minden természet szintézis és minden filozófia antitézis.”¹⁸ Érdekes kérdés, hogy a kantiánus Schiller és Goethe - akinél a kanti filozófia átfogó tanulmányozása „házi használatra korlátozódik”¹⁹ - hogyan hatnak egymásra, és mennyire határozzák meg egymás szellemi útját barátságuk tíz esztendeje alatt. Schiller néha szemérmesen vall filozófiai útjáról. 1795-ben a *Wilhelm Meister* olvasásakor így fogalmaz: „Annyi mindenestre bizonyos, hogy a költő az egyetlen igazi ember, és a legjobb filozófus is csak torzkép hozzá mérten.”²⁰

---

¹⁴ Így jellemzi Goethe a kettejük közötti, élethosszig tartó vitát. forrás: J. W. Goethe: Önéletrajzi írások id. mű 617.

¹⁵ Goethe és Schiller levelezése (Jena, 1795. január 7.) ford.: Berczik Árpád, Raáb György, Gondolat Kiadó, Budapest 1963. (33. old.)

„...fühle ich nicht weniger lebhaft den unendlichen Abstand zwischen dem Leben und dem Raisonnement.” <https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefwechsel-von-schiller-und-goethe/1795/40-an-goethe-7-januar-1795/>

¹⁶ Uo. 33.

„...in meinen Speculationen der Natur so treu geblieben zu sein, als sich mit dem Begriff der Analysis verträgt; ja vielleicht bin ich ihr treuer geblieben, als unsre Kantianer für erlaubt und für möglich hielten.” (uo.)

¹⁷ Erről a kettősségről már hónapokkal korábban is ír Körner barátjának, a *Wallenstein* megírásához kötődő félelmei kapcsán: „...semmit sem tudok kevésbé elképzelni, mint egy költőt, és legfeljebb ott, ahol filozofálni akarok, ott lep meg a költői szellem.” „...ich eigentlich nichts weniger vorstellen kann als einen Dichter, und daß höchstens da, wo ich philosophiren will, der poetische Geist mich überrascht.” <https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefe-schillers/briefwechsel-mit-gottfried-koerner/schiller-an-gottfried-koerner-4-september-1794/>

¹⁸ Schiller levele Goethének (Jena, 1795. január 7.) forrás: Goethe és Schiller levelezése id. mű 32.

„Ich kann Ihnen nicht ausdrücken, wie peinlich mir das Gefühl oft ist, von einem Product dieser Art in das philosophische Wesen hineinzusehen. Dort ist alles so heiter, so lebendig, so harmonisch aufgelöst und so menschlich wahr, hier alles so strenge, so rigid und abstract, und so höchst unnatürlich, weil alle Natur nur Synthesis und alle Philosophie Antithesis ist.” <https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefwechsel-von-schiller-und-goethe/1795/40-an-goethe-7-januar-1795/>

¹⁹ „Es bleibt das ganze Studium der Kantischen Philosophie <auf den Hausgebrauch> beschränkt.” H-G. Gadamer id. mű 62.

²⁰ Schiller levele Goethének (Jena, 1795. január 7.) forrás: Goethe és Schiller levelezése id. mű 33.

A két művész levelezése kezdetén, Schiller kísérletet tesz arra, hogy meghatározza Goethe filozófiához fűződő kapcsolatát.

„Az Ön helyes ösztönében megvan mindaz (és sokkal teljesebben), amit az elemzés oly fáradságosan keres, és mivel teljes egészéül van meg Önben, nem is tud saját gazdagságáról, mert sajnos csak arról tudunk, amit különválasztunk. Ezért az olyan szellemek, mint Ön, csak ritkán tudják, mily messzire hatoltak, és mily kevéssé van okuk, hogy kölcsönözzenek a filozófiától, amely csupán tanulhat tőlük. A filozófia csak ízekre tudja szedni azt, amit a kezére juttatnak, de az adás nem az elemző dolga, hanem a génuszé, amely a tiszta ész rejtelmes, de biztos befolyása révén objektív törvények szerint összeköti a dolgokat egymással.”²¹ Schiller szerint tehát Goethe nincs is tudatában a benne lévő *gazdagságnak*, az öntudatlan zsenit vélhetjük felfedezni alakjában. Goethe *figyelő tekintete*, „csendesén és tisztán nyugszik a dolgokon”, és ez megvédi a tévútra kerülés veszélyétől²², ahova a spekuláció éppúgy elvihet, mint az önkényes képzelőerő.

Goethe alkotói módszere más, mint Schilleré, a különöstől az általános irányába halad. Míg Schiller *elmékedő szelleme* az „egységből indul ki”.

Goethe „az egyszerű szervezettől lépésről lépésre halad a bonyolultabb felé, hogy végül valamennyi közül legbonyolultabbat, az embert genetikailag állítsa össze az egész természet épületének elemeiből.”²³

Anschauende Urteilskraft című tanulmányát olvasva még árnyaltabb képet kaphatunk Goethe világszemléletéről, amelyről Schiller korábban olyan találó leírást adott.

Goethe - 1817-ben született írásában - Kant: *Az ítélőerő kritikája* című művében kifejtett gondolataira reflektál, amely saját bevallása szerint, mély benyomást tett rá.

Kant szerint értelmünk fontos tulajdonsága, hogy amikor megismer, az analitikusan általánostól, a fogalmaktól halad a különös felé. Az értelemnek az ítélőerőre van szüksége ahhoz, hogy a szemléleti sokféleséget a fogalom alá szubszumálja.²⁴ Elgondolhatunk azonban egy olyan értelmet is – és ezt a kanti gondolatot Goethe

---

„So viel ist indeß gewiß, der Dichter ist der einzige wahre Mensch, und der beste Philosoph ist nur eine Caricatur gegen ihn.” <https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefwechsel-von-schiller-und-goethe/1795/40-an-goethe-7-januar-1795/>

²¹ Schiller levele Goethének (Jena, 1794. augusztus 23.) forrás: Goethe és Schiller levelezése id. mű 7.

„In Ihrer richtigen Intuition liegt alles und weit vollständiger, was die Analysis mühsam sucht, und nur weil es als ein Ganzes in Ihnen liegt, ist Ihnen Ihr eigener Reichthum verborgen: denn leider wissen wir nur das, was wir scheiden. Geister Ihrer Art wissen daher selten, wie weit sie gedrunge sind, und wie wenig Ursache sie haben, von der Philosophie zu borgen, die nur von ihnen lernen kann. Diese kann bloß zergliedern, was ihr gegeben wird, aber das Gehen selbst ist nicht die Sache des Analytikers, sondern des Genies, welches unter dem dunkeln, aber sichern Einfluß reiner Vernunft nach objectiven Gesetzen verbindet.”

<https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefwechsel-von-schiller-und-goethe/1794/4-an-goethe-23-august-1794/>

²² Ld. uo. 7.

²³ Uo. 8.

„Von der einfachen Organisation steigen Sie, Schritt vor Schritt, zu der mehr verwickelten hinauf, um endlich die verwickeltste von allen, den Menschen, genetisch aus den Materialien des ganzen Naturgebäudes zu erbauen. Dadurch, daß Sie ihn der Natur gleichsam nacherschaffen, suchen Sie in seine verborgene Technik einzudringen.” (uo.)

²⁴ Goethe ezt az értelem - ítélőerő általi - korlátozásaként értékeli: „...beschränkt unser Meister seinen Denkenden auf eine reflektierende diskursive Urteilskraft, untersagt ihm eine bestimmende ganz und gar.” Goethes Werke in zwölf Bänden 12., Philosophische und naturwissenschaftliche Schriften, Anschauende Urteilskraft, Aufbau- Verlag Berlin und Weimar, 1981. (266.old.)

külön ki is emeli tanulmányában - amely nem diszkurzív, mint a mienk, hanem intuitív, és a szintetikus általánostól (egy egész, mint olyan szemléletétől) halad a különös felé, az egésztől a részek irányába. „Egy intellectus archetypus lehetségességét egyáltalán nem is szükséges itt bizonyítani, hanem elegendő azt megmutani, hogy a mi diszkurzív, képekre rászoruló értelmünknek (mint intellectus ectypus-nak) és egy effajta mibenlét esetlegességének az ellentéteképpen eljutunk az intellectus archetypus eszméjéhez, és ez az eszme nem is tartalmaz ellentmondást.”²⁵ Kant az isteni, ősi elme ellenképével akarja megmagyarázni az emberi elme diszkurzivitását, a képek iránti igényét.²⁶ Goethe szerint úgy tűnik, Kant itt az isteni értelemre mutat rá, ugyanakkor hozzáteszi: „ha mi az erkölcsben az istenhit, az erény és halhatatlanság által felemelkedünk egy magasabb régióba, és közelednünk kell az első lényhez, akkor ez intellektuálisan ugyanaz az eset lehetne, amikor a mindig teremtő természet szemlélete által érdemessé tesszük magunkat arra, hogy produktumaiban szellemileg részt vegyünk...”²⁷ Goethe itt Kant rendszere segítségével tesz kísérletet saját gondolkodás módjának értelmezésére. Isten létezése, a lélek halhatatlansága Kant szerint a morális cselekvő számára válik felismerhetővé, ha nem is megismerhetővé. Goethe azt állítja burkoltan, hogy a természet figyelmes szemlélete olyan morális tett, mely révén részt veszünk a teremtés folyamatában, mintegy Isten munkatársaiává válunk. Nem kerülheti el figyelmünket az sem, hogy Goethe “teremtő természetről” (*schaffende Natur*) ír, egy elgondolás, melyet korábban többen vallottak, és amelynek később Darwin ad “tudományos” értelmezést.

Az elméledő és az ösztönös szellem

Visszatérve Schiller levelében olvasható jellemzéshez, a goethei világgéphez, Schiller úgy véli, ha Goethe Görögországban vagy Itáliában születik, más pályát jár be, mert az ott jellemző *természeti környezet és az eszményítő művészet* hatására már a dolgok „legelső szemléletébe felvette volna a szükségesség formáját”²⁸ és ennek segítségével alakult volna ki benne a *nagy stílus* - már az első tapasztalataival.

De – görög lélekkel - északi művésznak születve, belülről kell megteremtenie Görögországot. Gondolkodásának erejével kell pótolnia a képzelete számára mindazt, amit a valóság elrejt előle. Ehhez pedig irányadó fogalmakra van szükség. Schiller

---

²⁵ Immanuel Kant: Az ítélőerő kritikája ICTUS, 1996-97., Szeged, fordította: Papp Zoltán (347-348. old.) „Es ist hierbei auch gar nicht nötig zu beweisen, daß ein solcher intellectus archetypus möglich sei, sondern nur, daß wir in der Dagegenhaltung unseres diskursiven, der Bilder bedürftigen, Verstandes (intellectus ectypus), und der Zufälligkeit einer solchen Beschaffenheit, auf jene Idee (eines intellectus archetypus) geführt werden, diese auch keinen Widerspruch enthalte.” <https://www.projekt-gutenberg.org/kant/kuk/kukp771.html>

²⁶ H-G. Gadamer id. mű 66.

²⁷ a fordítás forrása: Rudolf Steiner: Művészet és művészetmegismerés - Az érzéki-érzékeletti megvalósulása a művészet által, Goethe, egy új esztétika atyja, Genius Kiadó, Budapest 2013. ford.: Lajer Anna Mária (18. old.)

„Zwar scheint der Verfasser hier auf einen göttlichen Verstand zu deuten, allein wenn wir ja im sittlichen, durch Glauben an Gott, Tugend und Unsterblichkeit uns in eine obere Region erheben und an das erste Wesen annähern sollen: so dürfte es wohl im Intellektuellen derselbe Fall sein, daß wir uns, durch das Anschauen einer immer schaffenden Natur zur geistigen Teilnahme an ihren Produktionen würdig machen.” J. W. Goethe: Philosophische und naturwissenschaftliche Schriften, Anschauende Urteilskraft id. mű 267.

²⁸ Schiller levele Goethének (Jena, 1794. augusztus 23.) forrás: Goethe és Schiller levelezése id. mű 8. „Schon in die erste Anschauung der Dinge hätten Sie dann die Form des Nothwendigen aufgenommen...” <https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefwechsel-von-schiller-und-goethe/1794/4-an-goethe-23-august-1794/>

szerint azonban „ez a logikai irány, amelyben a szellem a reflexió nyomán kénytelen haladni, nem nagyon fér össze az esztétikai iránnyal, amely által egyedül képes az alkotásra.”²⁹ Így a költőre többletfeladat hárul: a gondolatokat érzésekké kell átfordítani, a fogalmakat pedig újra intuíciókká kell alakítani. Ezek segítségével lesz képes a zseni a teremtésre.

Schiller úgy látja, Goethe „filozófiai ösztöne (...) szép összhangban áll az elmélkedő ész legtisztább eredményeivel.”³⁰ Feloldhatatlannak tűnik elsősorban az ellentét az *elmélkedő* és az *ösztönös szellem* útja között. Azonban féltőn találkozhatnak, „ha az előbbi tiszta és hű szándékkal a tapasztalatot keresi, s az utóbbi öntevékeny szabad gondolkodással a törvényt...”³¹ Így érhet össze a két művész szellemi útja is.³²

Gadamer felteszi a kérdést, hogy vajon igaza van-e Schillernek? „Goethe filozófiai álláspontja az ösztönösség álláspontja? Filozófiája valóban nem más, mint öntudatlan idealizmus?”³³ A válasz nem egyértelmű. Mindenesetre Goethe később, Schultzt államtanácsosnak írt levelében úgy nyilatkozik: „Köszönöm a kritikus és idealista filozófiának, hogy megismertette velem önmagamot, ami hatalmas nyereség.”³⁴

Goethe Schiller levelére válaszolva, azt kéri, hogy mutassa be Schiller saját szellemének fejlődését is. Erre Schiller vállalkozik is következő levelében - kettejük összehasonlítása révén. Kíméletlen önkritikával veszi górcső alá saját művészetét is: „...gondolatvilágom szűkebb, épp emiatt gyorsabban és gyakrabban futom be; kis készlettel így jobban tudok gazdálkodni, s a tartalomból hiányzó sokrétűséget a formával teremtem meg. Ön arra törekszik, hogy kiterjedt eszmevilágát egyszerűsítse, én pedig változatosságot keresek csekély kincsem számára...”³⁵ Goethe intuitíven ható

---

²⁹ Uo. 9.

„Aber diese logische Richtung, welche der Geist bei der Reflexion zu nehmen genöthigt ist, verträgt sich nicht wohl mit der ästhetischen, durch welche allein er bildet.” (uo.)

³⁰ Uo. 9.

„...die schöne Uebereinstimmung Ihres philosophischen Instinctes mit den reinsten Resultaten der speculirenden Vernunft.” (uo.)

³¹ Uo. 9.

„Sucht aber der erste mit keuschem und treuem Sinn die Erfahrung, und sucht der letzte mit selbstthätiger freier Denkkraft das Gesetz, so kann es gar nicht fehlen, daß nicht beide einander auf halbem Wege begegnen werden.” (uo.)

³² Safranski szerint: „A találkozási pont középen van, de azt a csúcson kell keresni. Hogyan emelik egymást kölcsönösen erre a magaslatra? Nagyon egyszerűen, Schiller abban fog Goethének segíteni, hogy az érzéseket törvényekkel helyesbítse; Goethe pedig Schillert az absztrakció veszélyeitől fogja óvni, élesztetni fogja az intuícióját és élesíteni a konkrét iránti érzékét.” Rüdiger Safranski: Friedrich Schiller, avagy a német idealizmus felfedezése Európa Könyvkiadó, 2007., Fordította: Györfly Miklós (407. old.)

³³ „Ist Goethes philosophische Haltung die des Instinktes? Ist seine Philosophie wirklich nichts als bewußtloser Idealismus?” H-G. Gadamer id. mű 64.

³⁴ A Christoph Ludwig Friedrich Schultznak (1831. szeptember 18-án) írt levél folytatásában azonban még megjegyzi, hogy ez a filozófia „soha nem jut el az objektumhoz, ezt ahogyan a józan észnek is, be kell látnunk, ahhoz, hogy az élet öröme a hozzá való változatlan viszonyban élvezhessük.”

„Ich danke der kritischen und idealistischen Philosophie, dass sie mich auf mich selbst aufmerksam gemacht hat, das ist ein ungeheurer Gewinn; sie kommt aber nie zum Object, dieses müssen wir so gut wie der gemeine Menschenverstand zugeben, um am unwandelbaren Verhältniß zu ihm die Freude des Lebens zu genießen.”

<http://www.zeno.org/Literatur/M/Goethe,+Johann+Wolfgang/Briefe/1831>

³⁵ Schiller levele Goethének (Jena, 1794. augusztus 31.) forrás: Goethe és Schiller levelezése 12.

„ein Gedankenkreis kleiner ist, so durchlaufe ich ihn eben darum schneller und öfter, und kann eben darum meine kleine Baarschaft besser nutzen, und eine Mannigfaltigkeit, die dem Inhalte fehlt, durch die Form erzeugen. Sie bestreben sich Ihre große Ideenwelt zu simplificiren, ich suche Varietät für meine kleinen Besitzungen.”

<https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefwechsel-von-schiller-und-goethe/1794/7-an-goethe-31-august-1794/>

szelleme, képzeletében összpontosuló gondolkodó képessége eljuttatta őt a legnagyobb magaslatokig; és ahogy Schiller fogalmaz „alapjában véve ez a legtöbb, amire az ember vihethet, ha sikerül szemléletét általánosítania és érzületét uralkodóvá tennie”.³⁶ Schillernek azonban - saját bevallása szerint – ezt nem sikerült még megvalósítania. Egy „keveréklényhez” hasonlítja magát, aki lebeg *technikai fő* és *génusz, szabály és érzet, fogalom és szemlélet* között. Ez az - egész alkotói pályáján végigfutó - kettősség jelenik meg a levél egyik sokat idézett mondatában: „...rendszerint költő voltam, amikor filozofálnom kellett volna, s filozófus, amikor költőnek kellett volna lennem”.³⁷ A szárnyaló képzelet és az értelem még nincs összhangban, de a cél már kítűzve: e két erőn, gondolaton és érzelmen annyira úrrá lenni, hogy már szabadon legyen képes meghúzni határaikat, és ha ez sikerül, Schiller hiszi, hogy „még szép sors várhat” rá.

Schiller azonban érzi, hogy aligha lesz ideje egy „nagy, mindenre kiterjedő szellemi forradalmat” véghez vinni, mert testét fokozatosan maga alá gyűri betegsége. De addig is, minden tőle telhetőt elkövet, és „ha végül majd összeroskad az épület, tán mégis sikerül addig a tűzből kimenteni mindazt, ami megőrzésre érdemes.”³⁸ Miután ezeket a sorokat megírja, 11 év adatik még Schillernek. Ezalatt az idő alatt a két költő, az *elmélgelő* és az *ösztönös szellem* útja számtalanszor összeért, hogy egymást inspirálva, egyénileg és együtt is maradandó alkotásokat hozzanak létre.

Irodalom

- Friedrich Schiller Archiv. Briefe Schillers, Briefwechsel mit Gottfried Körner, Schiller an G. Körner, (4. September 1794), (<https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefe-schillers/briefwechsel-mit-gottfried-koerner/schiller-an-gottfried-koerner-4-september-1794/>)
- Friedrich Schiller Archiv. Briefwechsel von Schiller und Goethe, (<https://www.friedrich-schiller-archiv.de/briefwechsel-von-schiller-und-goethe/>)
- Gadamer, H.-G. (1993). *Gesammelte Werke Band 9, Ästhetik und Poetik II. Hermeneutik im Vollzug*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen.
- Goethe, J. W. (1963). *Goethe és Schiller levelezése*, ford.: Berczik Árpád, Raáb György. , Budapest: Gondolat Kiadó.
- Goethe, J. W. (1949). *Biographische Einzelschriften*. Artemis-Verlag Zürich.
- Goethe, J. W. (1831). *Briefe 1831*. (<http://www.zeno.org/Literatur/M/Goethe,+Johann+Wolfgang/Briefe/1831>)
- Goethe, J. W. (1949). *Naturwissenschaftliche Schriften Erster Teil*. Artemis-Verlag Zürich.
- Goethe, J. W. (1984). *Goethes válogatott művei: Önletrajzi írások*, ford.: Györffy Miklós és Rónay György. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Goethes Werke in zwölf Bänden 12. (1981). *Philosophische und naturwissenschaftliche Schriften*. Aufbau-Verlag Berlin und Weimar.
- Kant, I. (1996-97). *Az ítélőerő kritikája*. Szeged: ICTUS, fordította: Papp Zoltán.

---

³⁶ Uo. 13.

„Im Grund ist dieß das Höchste, was der Mensch aus sich machen kann, sobald es ihm gelingt, seine Anschauung zu generalisiren und seine Empfindung gesetzgebend zu machen.” (uo.)

³⁷ Uo. 13.

„...gewöhnlich überilte mich der Poet, wo ich Philosophiren sollte, und der philosophische Geist, wo ich dichten wollte.” (uo.)

³⁸ Uo. 13.

„...und wenn endlich das Gebäude zusammenfällt, so habe ich doch vielleicht das Erhaltungswerthe aus dem Brande geflüchtet.” (uo.)

- Kant, I. (*Kritik der Urteilskraft*). (<https://www.projekt-gutenberg.org/kant/kuk/kukp771.html>)
- Safranski, R. (2007). *Friedrich Schiller, avagy a német idealizmus felfedezése*. Európa Könyvkiadó, fordította: Györffy Miklós.
- Schiller, F. (*Művészet- és történelemfilozófiai írások*, Atlantisz 2005). Fordította: Papp Zoltán és Mesterházi Miklós.
- Steiner, R. (2012). *Goethe Világszemlélete*. Budapest: Genius Kiadó.
- Steiner, R. (2013). *Művészet és művészetmegismerés - Az érzéki-érzékfeletti megvalósulása a művészet által*. Budapest: Genius Kiadó, fordította: Lajer Anna Mária.